

Abbâsiyye şehirleri

mahalle olup ilk Abbâsî halifesi Sef-fâh'ın kardeşi Abbas'a nisbetle bu adla anılmıştır. Katıatülabbâs diye de bilinen bu yerde Halife Seffâh adına 135 (753) yılında altın bir dinar bastırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Rıdvân Muhammed Rıdvân), Kahire 1932 — Beyrut 1403/1983, s. 235-236; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik* (nşr. M. G. de Slane), Cezayir 1911-12, s. 24; İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib* (nşr. R. Dozy-M. J. de Goeje), Leiden 1968, s. 57, 91-94, 104; Grange, *Monographie de Tobna*, Constantine 1902; G. Marçais, *Manuel de l'Art musulman*, Paris 1926, I, 40; Mohammed Talbi, *L'Emirat Aghlabide 184-296/800-909*, Paris 1966, s. 136-138; Ahmed Atıyyetullah, *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, Kahire 1399/1979, V, 78-79; R. Basset, "Abbasiyye", *IA*, I, 22-23; H. H. Abdul-Wahab, "al-Abbâsiyya", *EI*² (Fr.), I, 24-25.

HAKKI DURSUN YILDIZ

ABD

(عبد)

Hür veya köle olan insan, kul.

□ FIKİH. Sâmi menşeli olduğu için İbrânî ve diğer akraba dillerde de görülen **abd**, Arapça'da bazı mâna farklılıklarıyla birlikte **rakîk**, **rakabe**, **kın**, **memlûk**, **vasîf**, **milîk-i yemîn** ve sadece "kadın köle" mânasına **cârîye**, **eme** kelimeleriyle de ifade edilmiştir. Kelimenin kökünü teşkil eden **ibâdet** ve **ubûdiyet** mefhumunda "kulluk" ve "itaat" mânası vardır. Kulluk ve itaat Allah'a yapılıyorsa **abd** "hür insan", kula itaat ediliyorsa "köle" mânasına gelir. Kur'an'da, bütün müslümanlarca "insanların en faziletlisi" kabul edilen Hz. Muhammed için, ayrıca diğer peygamberler, cinler, hatta melekler için **abd** kelimesi kullanılmıştır (bk. en-Nisâ 4/172, el-İsrâ 17/1, ez-Zâriyât 51/56). "Köle" mânasında kullanılan **abd** için, "Mümin bir köle, hür bir müşrikten daha iyidir" denilmekte,

cârîye için de aynı ifade kullanılmaktadır (bk. el-Bakara 2/221). **Abd** ve **ibâd**, Kur'an'da ve hadiste bütün insanlar, hatta bazan diğer varlıklar (bk. el-A'râf 7/194) için kullanılıyorsa da daha çok "mümin" mânasına gelmektedir. Özellikle izâfet yoluyla Allah'a nisbet edilen **abd** ve **ibâd** kelimeleri, "O'na iman eden, kendisinin de sevdiği kullar" anlamını taşımaktadır (bk. M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*; Wensinck, *Mu'cem*, "abd" md.).

Abd ve ubûdiyet (kul ve kulluk) mefhumları içinde teslimiyet ve itaattan başka şefkat, merhamet ve himaye mânaları da vardır. İnsan bütün samimiyeti ve tevazuu ile Allah'ın kulu olduğunu idrak edince Cenâb-ı Hak da kulu-na merhamet eder ve onu himayesi altına alır. Hz. Peygamber "Allah'ın kulu" olduğunu iftiharla söyler ve bunu sık sık tekrarları. Gerek kendisi, gerek başkaları için dua ederken de ilâhî rahmete "senin kulun ..." niyazıyla tevessül ederdi. Özellikle kudsî hadislerde görüldüğü üzere Cenâb-ı Hakk'ın sevdiği insanlara hitabı da "abdî, ibâdî" (kulum, kullarım) tarzındadır (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "abd" md.).

Râgib el-İşfahânî **abd**in Kur'an'daki kullanış tarzını dörde ayırmıştır: 1) Hukuk açısından **abd** (bk. KÖLE). 2) Yaratılması bakımından **abd**; bu "yaratma" sadece Allah'a nisbet edilebilir. 3) Allah'a kulluk yapması açısından **abd**; hür olsun köle olsun, en şerefli insan. 4) Dünyaya ve dünya servetine kul olan **abd**; hür de olsa köle de olsa, en kötü insan. Bu gruba Hz. Peygamber'in, "Altına, gümüşe ve lükse kul olan insan helâk olsun!" (Tirmizî, "Zühd", 42; İbn Mâce, "Zühd", 8) diye kınadığı kimseler girer.

Kur'an-ı Kerim'de göklerde ve yerde mevcut olan herkesin Allah'ın huzuruna **abd** olarak çıkacağı haber verilir (bk. Meryem 19/93). Câhiliye devrinde pek az kullanılan Abdullah vb. şahıs adlarının, İslâm döneminde yaygın hale gelmesinin temelinde bu prensip vardır. Ayrıca bu ismin yaygınlaşmasında, İslâmiyet'teki vicdan hürriyeti ve tevhid anlayışının yanı sıra, en güzel ismin Abdullah ve Abdurrahman olduğunu bildiren hadisin de büyük rol oynadığını kabul etmek gerekir (bk. *Müsne'd*, IV, 178, 345).

İnsanın başkalarına karşı isteyerek veya istemeyerek yerine getirdiği kulluk hizmetleri de vardır. Bu durumda söz konusu olan şey, istenen hizmeti verilen emri yerine getirmekten ibarettir. İnsan, Allah için ifa ettiği kulluk va-

zifisinde O'nun emirlerini yerine getirmekle yetinmez, aynı zamanda rızasını kazanmak üzere O'na mümkün olan en samimi söz ve davranışlarıyla saygı, sevgi ve bağlılık gösterir. İşte Allah'a yönelen bu söz ve davranışlara **ibâdet** denilmiştir. Bu mânadaki **abd**in çoğulu **ibâd** (ibâdullah), insan hizmetindeki **abd**in çoğulu da **abîd** (abîdü'l-insan) şeklindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsne'd, IV, 178, 345; İbn Mâce, "Zühd", 8; Tirmizî, "Zühd", 42; Râgib, *el-Müfredât*, "abd" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "abd" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "abd" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "abd" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "abd" md.; Abdullah Abbâs en-Nedvî, *Kâmûsü el-fâzî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Cidde 1403/1983, s. 391-393.

MUHAMMED HAMİDULLAH

□ TASAVVUF. Süfîler naslarda geçen **abd** mefhumunu derin tahlillere tâbi tutarak pek çok tasavvufî meseleyi bu terimle açıklamış, **abd**in **âbiddin**, **ubûdiyet**in de **ibâdet**ten üstün olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre Hz. Peygamber'in biri **abd**, diğeri **resûl** olmak üzere iki vasfı vardır ve birinci vasfî ikincisinden üstündür. Nitekim kelime-i şehâdetde **abd** vasfının **resûl** vasfından önce getirilmiş olması ve Hz. Peygamber'in de hükümdarlara gönderdiği mektupların ilk cümlesini "Allah'ın kulu ve resûlü Muhammed'den..." tarzında yazdirması, bu telakkinin doğruluğunu göstermektedir. Ayrıca Resûl-i Ekrem, "Allah beni **kul-peygamber** olmakla **sultan-peygamber** olmak arasında muhayyer bıraktı, ben **kul-peygamber** olmayı tercih ettim" (*Müsne'd*, II, 291) demiştir. Bu sebeple, Hz. Peygamber'in sahip olduğu makamların en yücesi **abdiyettir** denilmiştir.

Hür olanlar ücretle ve bir karşılık bekleyerek iş görürler. Oysa kullar ve köleler hiçbir şeye mâlik olmadıklarından sırf efendilerini memnun etmek için çalışırlar. **Âbid** hür, **abd** ise kuldur. Onun için **âbid** sevap kazanmak, ecir almak ve cennete girmek, **abd** sadece emri ifa etmek ve Allah'ın rızasını kazanmak için ibadet eder. **Âbid** nimete sahip olmak için, **abd** ise nimeti veren memnun etmek için amel eder. Birinde nimete, diğesinde nimeti verene öncelik verilir.

Efendisinin mülkiyetinde bulunan kulun her şeyi efendisininindir. Onun için kulun vasfî **fakr** ve **ihtiyaçtır**. Hiçbir şeyi bulunmayan, kendi varlığına bile